

GENÇ MÜTEFEKKİRLER DERGİSİ
JOURNAL OF YOUNG INTELLECTUALS

e-ISSN: 2718-000X

Yıl: 4, Cilt: 4, Sayı: 2

Eylül-2023

MAKALE BİLGİLERİ

**Fıkıh Usûlünün Tatbiki Açısından Serahsî'nin el-Mabsût'unda
Şüf'ayla İlgili Bazı Konular**

**Some Issues Related to Shuf'a in Sarakhşî's el-Mabsût in
Terms of the Application of the Usûl of Fiqh**

YAZAR

Bayram DEMİR

Dr. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İslâmi İlimler Fakültesi

Temel İslâm Bilimleri

baydemir25@hotmail.com

ORCID: 0000-0003-4213-2944

Yayın Bilgisi

Yayın Türü: Araştırma Makalesi

Makale Geliş Tarihi: 22.06.2023

Makale Kabul Tarihi: 12.09.2023

Sayfa Aralığı: 321-346

ÖZET

Serahsî'nin el-Mebsût isimli eseri, Hanefî Fıkıh Literatüründe en önemli kaynaklardan birisidir. Bu makalede Serahsî'nin fıkhi meseleleri ele alırken fıkıh usûlünün farklı konularını nasıl uygulamaya koyduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Mevzu şüf'anın bazı konularıyla sınırlı tutulmuştur. Şüf'anın istihsanla sabit olmadığı yönündeki görüşü, onun nazarında istihsanın ne olduğuna dair ipuçları verir niteliktedir. Aralarındaki ihtilaf sebebiyle hükmü belirleyici bir nitelik taşımasa da sahabî kavline yer verildiği görülmektedir. Yine onun makalede ele alınan konularla sınırlı olmak kaydıyla hadislerin delil olma yönünü etkileyen sened ve metinle ilgili hususlara temas ettiği görülmüştür. Diğer taraftan fıkıh usûlünün konuları içerisinde yer alan lafzın kapsamı, hakikat-mecaz ilişkisi, mefhûmu'l-muhalefe konularıyla ilgili fıkıh usûlü uygulamaları söz konusudur. Bunlara ilaveten bahsi geçen konularda yer alan hadislerin anlaşılmasında bir taraftan hadisi hadislerle açıklamış diğer taraftan ise dil-usûl kaidelerini uygulamıştır. Şüf'anın kapsamıyla ilgili hadisleri değerlendirirken akli gerekçelere ve hikmet-i teşrî'e dayanmıştır. Aynı zamanda illeti tespit ve bu bağlamda münasip vasfı bulma yönünde pratik değeri olan kaide ve tahlillere de yer vermiştir.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh Usûlü, Serahsî, Mebsût, Şüf'a, İstihsan, İlet, Hikmet, Kaide.

ABSTRACT

Serahsî's work named el-Mebsût is one of the most important sources in Hanafi Fiqh Literature. In this article, it has been tried to reveal how Serahsi put the different subjects of the fiqh method into practice while dealing with fiqh issues. The subject is limited to some topics of healing. His view that shuf'a is not fixed with istihsan gives clues about what istihsan is in his opinion. It is seen that the Companions' word is included even though it does not have a determining feature due to the conflict between them.

Again, it was seen that he was limited to the subjects discussed in the article, and he touched on the issues related to the text and the text that affect the evidence aspect of the hadiths. On the other hand, there are jurisprudence practices related to the scope of the wording, the truth-metaphor relationship, and mefhûmu'l-opposition, which are among the subjects of the fiqh method. In addition to these, in understanding the hadiths in the aforementioned subjects, on the one hand, he explained the hadith with hadiths and on the other hand applied the language-procedure rules. While evaluating the hadiths regarding the scope of shuf'a, he relied on rational

justifications and legal wisdom. At the same time, it also included rules and analyzes that have practical value in detecting the disease and finding the appropriate qualification in this context.

Keywords: Fıkh Method, Sarakhsi, Mabsoot, Pre-emption, Approval, Reason, Wisdom, Rule.

GİRİŞ

Fıkıh Usûlüne dair “Müçtehidin tafsilî delillerden hüküm çıkarırken başvurduğu kaideler” (İbn Emîrî Hâc, 1403/1983, I, 26; Zeydân, 1433, 12) şeklindeki tarifin esasında fıkıh usûlünde zikredilen delilleri, delillerin kapsam ve anlaşılmasına yönelik değerlendirme yöntem ve kaidelerini içerdiği söylenebilir. Bu değerlendirme ve kaideler, bazen hükme ulaşmada kendisine başvuru delilin sıhhatiyle, bazen de dil ile ilgili olabilir. Yine nassın doğru anlaşılması yönünde muhatapları ikna etme amacına yönelik kendilerine başvuru fıkıh usûlündeki ismiyle hikmet-i teşrî’ yani akli gerekçeler de ilk başta zikredilen fıkıh usûlünün tarifi kapsamında görülebilir.

Yukarıda bahsi geçen anlayıştan hareketle Serahsî’nin *el-Mebsût* isimli eseri esas alınarak şüf’anın kelime anlamı, dayandığı delil, şüf’a konu olan mallar ve komşunun şüf’a hakkına sahip olması, mevzuları üzerinde durulacaktır. Konu işlenirken hedeflenen, bahsedilen hususların tamamıyla ilgili her konu üzerinde durmak olmayıp dar bir alanda derinlemesine bir çalışma yapmaktır.

Hedef, Serahsî’nin bahsedilen konuları incelerken takip ettiği metot ve uyguladığı kaideleri fıkıh usûlü ve fıkıh usûlünün konuları perspektifinden ortaya koymaya yönelik olacaktır. Buradan hareketle şüf’a konu olan mallar ve komşunun şüf’a hakkına sahip olması konularında Hanefî mezhebinin görüşünü delillendirme sadedinde Serahsî’nin, farklı açılardan hadis naslarını değerlendirmesine yer verilecektir. Ayrıca onun, hüküm çıkarma metotları/turuku’l-istinbâta ne denli müracaat ettiği de görülmeye çalışılacaktır. Yine diğer bazı konular yanında nasların kapsamını belirlemede hükmün dayanağı olan illete ve şüf’a hükmünün gerçekleştirilmeyi hedeflediği faydayı ifade eden hikmete yönelik Serahsî’nin tespitleri de bahsedilen sınırlar içinde ele alınmaya çalışılacaktır.

Serahsî’nin, şüf’anın dayandığı delil, şüf’a konu olan mallar ve komşunun şüf’a hakkına sahip olması konularıyla ilgili değerlendirmelerde bulunurken müracaat ettiği hadisler ve sonuca varırken yaptığı tartışmalar, fıkıh usûlünün uygulanması yönünde güzel bir örnek olarak görülebilir. Ayrıca farklı görüşleri değerlendirirken takındığı tavrı da mukayeseli hukuk açısından önemli bir değeri ifade etmektedir. Aslında kısaca söylemek gerekirse bu çalışmayla

gerçekleştirilmesi hedeflene şey, usûl ve furûun nasıl bir etkileşim içerisinde olduğu; usûl kapsamında yer alan konu ve ilkelerin furûu ne ölçüde belirlediğini¹ Serâhsî'nin bahsedilen konuları ele alış sınırları içinde ele almaya çalışmak olacaktır.

Konu ağırlıklı olarak *el-Mebsût* esas alınarak işlenecek olsa da ihtiyaç nispetinde başka kaynaklara da müracaat edilecektir.

Serâhsî'nin *el-Mebsût* isimli eserini esas alarak fıkıh usûlü konularını çalışan araştırmacılar bulunmakla birlikte tespit edebildiğimiz kadarıyla şüf'anın delili, şüf'aya konu olan mallar ve komşunun şüf'a hakkına sahip olması, konuları üzerinde fıkıh usûlüne yönelik bir çalışma yapılmış değildir. *el-Mebsût* üzerinde usûlle ilgili çalışmalardan konumuza yakın gibi görünen iki çalışma bulunmaktadır. Bunlardan birisi Hacı Mustafa Torun'a ait "*Ebû Hanîfe 'ye (r.a.) Göre İstihsanü'n-Nass [Serâhsî'nin el-Mebsût Örneği]*" isimli Yüksek Lisans Tezi. Bu çalışma konumuza yakın bir çalışma olsa da gerek tezin ismi gerekse konunun işlenişi itibarıyla Serâhsî'nin ele aldığımız konularla ilgili uygulama ve görüşlerine yer vermiş değildir.

Diğer bir çalışma ise Anar Gurbanov'a ait olan "*Serâhsî'nin el-Mebsût'unda Usûl Ve Furû Kaideleri*", isimli doktora çalışmasıdır. Bu çalışmada şüf'a konusuna çok az temas edilmiş olup çalışmamızda ele aldığımız konulara hiç temas edilmemiştir.

Bahsi geçen bu iki çalışma makale formatında da yayınlanmıştır (bk. Gurbanov, 2019; Torun ve Yıldız, 2018).

Atıflar genellikle metin içi verilmiştir. Açıklama veya ek bilgi içerenleri ise genellikle dipnot şeklinde verilmiştir. Hadis kaynaklarından kütübü tis'ada yaygın dipnot verme stili kullanılmıştır.

1. Serâhsî ve Mebsût

Tabakat kitaplarının yanı sıra farklı kaynaklara da müracaat eden Muhammed Hamidullah (ö. 2002) Serâhsî'nin ismiyle ilgili bazı kaynaklardaki yanlışlıklara dikkat çekmektedir. Serâhsî'nin kitaplarının dîbâcelerinin² yanısıra genç bir çağdaşı olan Necmeddin en-Nesefî (ö. 537/1142), ayrıca Zehebî (ö. 748/1348) ve onu izleyen kaynaklar da onun isminin, "Ebû Bekr Şemsü'l-Eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serâhsî şeklinde olduğunu belirtir. Ölüm tarihi 483/1090? olarak verilmektedir (Hamidullah: 2009, XXXVI, 544).

¹ Bahsedildiği gibi usûl furû ilişkisi konusunda geniş bilgi için (bk. Okuyucu, 2010, 113 vd.)

² Genellikle manzum bir edebî eserin konusu ve yazılış sebebiyle ilgili önsözü. (Üzgor: 1994, IX, 277).

Serahsî'yle *el-Mebsût* özdeşleşmiş gibidir. Hanefî fıkıh kitaplarında “Şemsu'l-Eimme” denildiğinde Serahsî, el-Mebsût denilince de onun eseri kastedilir (Özel: 1990, 42).

Üzerinde çalışma yaptığımız “*el-Mebsût*” hicri 334; milâdi 945 yılında vefat etmiş olan Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Hanefî el-Hâkim eş-Şehîd (ö. 334/945)'e ait *el-Kâfi* isimli eserin şerhidir (Çelebi, 1941, II, 1373). Hanefî mezhebini nakilde mutemed bir eserdir. Bahsi geçen *el-Kâfi* isimli eserde el-Hâkim eş-Şehîd, Hanefî mezhebinde “*Zâhiru'r-Rivâye*” olarak bilinen ve İmam Muhammed'e ait altı kitabı ihtisar etmiştir (Köse: 2013, 236).

Joseph Schacht'ın *Mebsût* 'la ilgili şu değerlendirmesi kitabı tanımak açısından oldukça dikkat çekicidir: “...onun eseri, mezhebin kabul edilmiş doktrininin tesisi ve onun doğruluğunun ispatı ile ilgilenmeyerek,³ diğer bütün görüşler hakkında tarafsız şekilde sistemli bir tahlil yapan büyük eserlerin ilki durumundadır. Diğer bir ifade ile bu eserlerin meseleyi ele alışları felsefi mahiyette olup Serahsî de Hanefî mezhebinde meseleleri bu yönden inceleyenlerin ilk mümessili durumundadır. *Mebsût*, Hâkim-i Mervezî'nin ‘Muhtasar’ı üzerine yapılmış bir şerh olmasına rağmen, Serahsî bizzat Şeybânî'nin eserlerinin üzerine şerh yaptığının farkında idi.” (Schacht: 1965, 8-9).

2. Şüf'anın Kelime Anlamı

Serahsî konuya şüf'a kelimesinin kökünü ve manasını vererek başlamıştır. Onun belirttiğine göre şüf'a, tek (الوثر) kelimesinin zıddı bir anlam taşıyan, bir sayıyı diğerine; birşeyi diğer şeye eklemek manasını içeren şef' (الشَّفْع) kelimesinden türetilmiştir. Nitekim Nebi'nin (s.a.v.) günahkârlara olan şefaati de bu anlamı ifade etmektedir. Nebi (s.a.v.) günahkârlara yapacağı şefaatiyle onları, âbidler grubuna katacaktır. Şef'i'de şüf'aya konu olan malı almakla onu, kendi mülküne katmaktadır. Bu işleme şüf'a denilmesi bu anlamı taşımasından dolayıdır (Serahsî: t.y., XIV, 90; Benzer Değerlendirmeler için bk. Ezherî: 2001, I, 278; İbn Manzûr: 1414, VIII, 183-184).

Serahsî şüf'anın kök ve kelime anlamını vermekle beraber, terim anlamına hiç temas etmemektedir. Tarafımızdan *Mebsût*'ta yapılan taramada da Serahsî'nin şüf'aya dair bir tarifine rastlanılmamıştır. İleriki zamanda şüf'anın tarifi üzerinde değerlendirmeleri de içeren farklı bir

³ “Şüf'aya Konu Olan Mallar ve Komşunun Şüf'a Hakkı” konusunun işlenişinde de görüleceği üzere Serahsî'nin sergilediği tavır, Schacht'ın yaptığı bu genellemeye ters bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira Serahsî tabii olduğu Hanefî mezhebin görüşünün isabetli olduğunu zaman zaman net olarak ifade ettiği gibi, karşı görüşte olanları da tenkitten çekinmemektedir. Ayrıca Hanefî mezhebinin isabetli olduğunu ispatlama yönünde de fıkıh usûlü kapsamında yer alan birçok konuya müracaat etmektedir.

çalışma yapmayı düşündüğümüzden dolayı, burada *Mebûsût*'tan hareketle herhangi bir tarif oluşturulmaya da gidilmeyecektir.

3. Şüf'anın Dayandığı Delil

Serahsî, fıkıh usûlünde yer alan deliller açısından şüf'anın dayandığı delilin ne olduğu üzerinde durmaktadır. O, aşağıda ayrıntılı olarak verileceği üzere bazı Hanefîlerin⁴ şüf'anın delilinin istihsan olduğu yönündeki görüşlerine katılmadığını söylemektedir. Serahsî'nin belirttiğine göre bazı Hanefî fakihler, şüf'a hakkının kıyasa⁵ aykırı olduğunu dile getirmektedirler. Bu yaklaşımın gerekçesi ise, rızası olmaksızın müşteriye ait sahih bir mülkün, onun aleyhine olacak şekilde başkası tarafından mülk ediniliyor olmasıdır. Bu ise caiz değildir. Çünkü böyle bir uygulama, şu hadisin de gereği olarak batıl yolla başkasının malını yeme kapsamında değerlendirilir (Serahsî: t.y., XIV/90):

“...لَا يَجِلُّ مَالُ امْرِئٍ إِلَّا بِطَيْبِ نَفْسٍ مِنْهُ” “Gönül hoşnutluğu olmadan hiçbir kimsenin malı helal olmaz.”⁶

Yine Serahsî'nin bahsettiği bu görüş sahipleri şüf'anın kıyasa aykırı olduğu yönündeki gerekçelerine şunu da eklemektedirler: Şefî'/şüf'a hakkı olan, bu hakka dayanarak şüf'aya konu olan malı almakla, müşterinin aleyhine olarak mülkiyeti iptal edip onu zarara sokarak kendisinden zararı defetmektedir. Bu şekilde başkasını zarara uğratarak kendinden zararı gidermek aslında caiz değildir. İşte bahsedilen hususlar, bu görüşte olanlara göre esasında genel bir asıl niteliğindedirler. Bu açıdan bakıldığında şüf'anın caiz olmaması gerekir. Oysa konunun

⁴ Serahsî'nin isim belirtmeksizin “...وزعم بعض أصحابنا...” “Bazı ashabımız/bazı Hanefiler iddia ettiler ki...” şeklinde ifade ettiği kimselerin kimler olduğuna dair ne *Mebûsût*'ta ne de “Usûlü's-Serahsî”de bir açıklama tespit edemedik. Araştırmamız nispetinde Mevsîlî'nin (ö. 683/1284) dışında bu konuya yer verene rastlayamadık. Genel olarak konu işlenirken ilgili hadisler zikredilmiş, usûl yönüyle böyle bir tartışmaya yer verilmemiştir (Örnek kabilinden bk. Kâsânî, 1406/1986, V, 4 vd.; Merğînânî, t.y., IV, 308 vd.; Zeylâ'î, t.y., V, 239 vd.). Mevsîlî (ö. 683/1284) ise tam Serahsî'nin tenkit ettiği ifadenin muhatabı olacak şekilde şöyle demektedir: “...işte bu mana sebebiyle (şüf'a) kıyasa aykırı olmuştur. Ancak biz onun varlığını nas sebebiyle istihsanla tespit ettik”. Mevsîlî bu ifadeden sonra şüf'aya delil teşkil eden hadisleri zikretmiş, arkasından Ebu Bekir er-Râzî'nin (Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî el-Cessâs (ö. 370/981) görüşüne şu şekilde yer vermiştir: “Şüf'anın varlığı üzerinde icma olunmuştur; şüf'a, kesin olan asıllardan birisidir. Dolayısıyla şüf'anın deliline istihsan denilemez.”(Mevsîlî, 1356/1937, II, 42).

Mevsîlî'nin Cessâs'a nispet ettiği bu görüşe Cessâs'ın “*Ahkâmu'l-Kur'an*” ve “*el-Fusûl fi'l-Usûl*” isimli eserlerinde şüf'a kelimesinin geçtiği yerleri inceledik fakat konuyla ilgili bir bilgiye rastlayamadık (Cessâs, 1405, III, 158-162; Cessâs, 1414/1994, I, 247)

⁵ Kıyasın buradaki anlamı, yaygın olarak bilinen terim anlamı değildir. Konunun devamından da anlaşılacağı üzere şu iki anlamın da kastedildiği anlaşılmaktadır: a) Genel nitelikli nas (نص عام) b) Fıkıhta kabul görmüş yerleşik kural (القاعدة الشرعية المقررة). Geniş bilgi için bk. (Şaban: t.y., 171-172)

⁶ (Ahmed b. Hanbel: 1421/2001, XIV, 299). Bu hadis farklı lafızlarla şu şekilde de rivayet olunmuştur: “أَلَا وَلَا يَجِلُّ إِلَّا لِأَمْرٍ مِنْ مَالِ أَخِيهِ شَيْءٌ، إِلَّا بِطَيْبِ نَفْسٍ مِنْهُ” “Dikkat ediniz! Hiçbir kimseye, gönül hoşnutluğu olmadan kardeşinin malından bir şey helal olmaz. bk. Ahmed b. Hanbel, Müsned: 1421/2001, XIV, 590.

devamında da görüleceği üzere şüf'ayı düzenleyen hadisler bulunmaktadır.⁷ Söz konusu hadisleri dikkate alıp, bahsedildiği gibi aslında şüf'anın caiz olmaması gerektiği yönündeki genel nitelikli ilke ve nasların kapsamından hariç tutmayı kastederek bu görüş sahipleri; “*Ancak biz, bu konudaki meşhur haberler sebebiyle kıyası terk ettik.*”⁸ şeklinde bir yaklaşım tarzı ortaya koydukları anlaşılmaktadır (Serahsî: t.y., XIV, 90).

Serahsî şüf'anın meşru oluşunun delilini bahsedildiği gibi istihsan olarak isimlendirmeye şu şekilde karşı çıkmaktadır:

“Daha doğru olan, şüf'anın İslâm'ın kabul ettiği bir asıl olmasıdır. Onun kıyas terkedilerek istihsan yoluyla sabit olduğu söylenemez.” (Serahsî: t.y., XIV, 90).

Serahsî'nin yukarıdaki ifadesi, nass sebebiyle istihsanı kabul etmeme ihtimalini akla getiriyorsa da Mebsutta nass sebebiyle istihsana dair başka örneklerin bulunması,⁹ kastının bu olmadığını göstermektedir. Onun nazarında, aslında şüf'anın kendi başına tamamen farklı bir özelliğinin olduğu ve konunun devamında verilen hadislerin de onu, kendi başına bir asıl olarak ortaya koyduğu yönündedir.

Şüf'anın dayandığı delilin istihsan olarak isimlendirilip isimlendirilmemesi tamamen fıkıh usûlüyle ilgili teorik bir tartışma olup pratiğe yansıyan yönü bulunmamaktadır. Neticede hem söz konusu delili istihsan olarak ifade eden Mevsîlî (Mevsîlî, 1356/1937, II, 42) hem de konunun devamında görüleceği üzere buna karşı çıkan Serahsî şüf'anın meşruiyeti konusunda esas olarak ilgili hadislere dayanmaktadırlar.

4. Şüf'aya Konu Olan Mallar ve Komşunun Şüf'a Hakkı

Şüf'aya konu olan mallar ve komşunun şüf'a hakkı mevzuları bir birinden ayrı gibi görünse de aslında bir biriyle ilişkilidirler. Serahsî bu konuyu müstakil başlık altında ele almamış, konuyla ilgili hadisleri ve farklı görüşleri değerlendirme esnasında temas etmiştir. Bu iki mevzu, ayrıntılı fikhî meselelerden bağımsız olarak sadece başlıkta belirtilen hususlarla ilgili

⁷ Bir âyette şef' (çift) kelimesi ve birçok âyette şefaate dair isim ve fiiller geçmekle birlikte Kur'ân-ı Kerîm'de şüf'a kelimesi ve bu hakkın kullanımıyla ilgili ibareler yer almaz (Dönmez: 2010, XXXIX, 248). Ancak konu işlenirken de görüleceği üzere şüf'ayı düzenleyen birçok hadis bulunmaktadır.

⁸ İstihsan müçtehidin, kendi nazarında yönelmesini gerektiren bir delil sebebiyle benzerlerinde verdiği hükümden başka bir hüküm vermeye yönelmesidir. Bu delil, bu örnekte olduğu gibi nas olabilir veya zaruret, gizli kıyas, örf vb. bir şey olabilir (Şaban, t.y., 173 vd.).

⁹ Örnek kabilinden olarak (Serahsî: t.y., I, 52, 53). Kanaatimizce Serahsî'nin nas sebebiyle istihsanı kabul edip etmediği veya hangi şartlarda kabul ettiği müstakil bir çalışma olarak araştırılmalıdır.

Hadis-i şerifte geçen “ما كَانَ” kaydına Serahsî iki ayrı anlam vermektedir. Bunlardan birisinin şüf'a'ya konu olan malların kapsamını belirlemede etkisi bulunmaktadır. Aslında bu anlam “ما” kelimesinin bilinen ve yaygın anlamıdır. O anlam da “ne/ her ne” anlamıdır. Buna göre “ما كَانَ”nın anlamı “her ne olursa olsun” olur. Yani şüf'a'ya konu olan mal, taksim edilebilir bir mal olduğu gibi bölünemez bir mal da olabilir (Serahsî: t.y., XIV, 93).

Serahsî, “ما كَانَ” “her ne olursa olsun” kaydının yer aldığı hadis üzerinde önemle durmaktadır. Zira bu hadisin iki yönden Hanefîlerin şüf'a'yla ilgili görüşünü desteklediğini düşünmektedir. Birisi –ki bunun üzerinde sonraki konuda durulacaktır- komşunun şüf'a hakkı olduğuna delalet etmesi; diğeri ise hem bölünebilir hem de bölünemez mallarda şüf'a hakkının olduğunu ifade etmesidir. O, hadisin bölünemez mallarda da şüf'a hakkının var olduğunu ifade etmesinin, sadece bölünebilir mallarda şüf'a hakkının var olduğu görüşündeki Şâfiî'nin aleyhine bir delil olduğunu vurgular. Hadisin Hanefîler lehinde bir delil olmasını düşündüğünden dolayı hadisin ravisi üzerinde durduğu gibi aynı zamanda hadisin anlaşılması yönünde de değerlendirmelerde bulunmaktadır (Serahsî: t.y., XIV, 93).

Hadisin sened açısından güvenilirliğini ortaya koymak için ravi eş-Şerîd b. Süeyvd'in Hz. Peygamber (s.a.v.) ile bazı seferlerde beraber olduğunu şu olayı anlatarak vurgular: “eş-Şerîd, (şöyle anlatıyor: Birgün) Rasulullah'ın (s.a.v.) yanına geldim, benden cahiliyye şiirlerinden bir şeyler okumamı istedi. Her okudukça, ‘devam et, daha başka’ dedi. Nihayet yüz beyit okudum.”¹³

Hem bölünebilir hem de bölünemez mallarda şüf'a hakkının olduğu yönünde Serahsî'nin yukarıda verdiği hadis, özellikle de hadiste yer alan “ما كَانَ” “her ne olursa olsun” kaydı; aslında zahiriyle¹⁴ şüf'anın hem taşınmaz hem de taşınır mallarda geçerli olduğunu ifade etmektedir. Nitekim Serâhsî, Zahirilerin bu hadisin zahirinden hareketle gemi vb. menkul mallarda da şüf'anın varlığını öngördüklerini belirtmektedir. Fakat o, konunun başında verilen “Şüf'a, akar

¹³ Bu rivayet farklı lafızlarla hadis kaynaklarında yer almıştır bk. (Müslim, Şiir, 1; Ahmed b. Hanbel, Müsned, XXX, 217; İbn Hibbân, XIII, 98).

¹⁴ Fıkıh usûlünde; kastedilen manaya delaleti açık olan lafızlar içinde yer alan “zâhir”, işitilince başka bir karineye ihtiyaç duymadan manası anlaşılan lafızdır. Ancak böyle bir lafzın tahsîs ve te'vile ihtimali bulunmaktadır. Ayrıca sözün sevk amacı da anlaşılan bu anlamın dışında olabilmektedir. bk. (Atar: 2010, 210; Karaman: 2010, 159; Kahraman: 2018, 341; Şahin: 2013, 343) Zahir lafzın tevil, tahsîs ve nesh ihtimalinin bulunması, onunla amel edilmesinin vacipliğine engel olmaz. Tahsîs âmm lafızlar için; tevil genelde hâss lafızlar için; nesh ihtimali ise her ikisi için söz konusudur. (Apaydın: 2020, 231) Serahsî hadisin umûm ifade eden anlamına zahiri anlam demekle onun tahsise açık olduğunu belirtmiş ve şüf'a'nın akarda geçerli olduğunu ifade eden hadisi zikrederek zımnen bu umûm ifade eden zahiri anlamın tahsîs olduğunu açıkça söylemeye de belirtmiş olmaktadır.

veya ev, her şeyde vardır.” hadisiyle bu hadisin anlamının şüf’anın, akarda yani gayr-ı menkulde geçerli olduğu anlamının ortaya çıktığını belirtmektedir (Serahsî: t.y., XIV, 93).

Belirtmek gerekir ki Serahsî hadiste geçen “مَا كَانَ” “her ne olursa olsun” şeklindeki umûmilik ifade eden anlamı, bu şekilde daraltarak anlamının fıkıh usûlündeki karşılığının ne olduğuna açık bir şekilde temas etmemiştir. Bununla beraber sonraki başlık altında şüf’anın illetini tespiti yönelik olarak söylediklerine bakılırsa onun gayr-ı menkullerde şüf’a hakkının olmamasını daha çok şüf’anın taliliyle bağlantılı olarak değerlendirdiği anlaşılmaktadır.

4.1.2. Serahsî’nin Hanefî Mezhebine Muhalif Görüş ve Delilleri Değerlendirmesi

Önceki başlıktan anlaşıldığı üzere Serahsî, Hanefî mezhebine göre hem bölünebilir hem de bölünemez taşınmazlarda şüf’a hakkının söz konusu olmasını delillendirmeye çalışmıştır. Bu başlık altında inceleneceği üzere o, İbn Ebi Leyla ve Şâfiî’nin şüf’a hakkının sadece taksim edilmemiş mallarda olabileceğine delil olarak verdikleri rivayetlerin anlaşılmasında bir takım dil-usûl kaidelerine yer vermiştir. Onun belirttiğine göre muhalif olarak zikrettiği İbn Ebi Leyla ve Şâfiî’nin dayandığı rivayetler şunlardır:

“قَضَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالشُّفْعَةِ فِي كُلِّ مَا لَمْ يُقْسَمَ، فَإِذَا وَقَعَتِ الْحُدُودُ، وَصُرِّقَتِ الطَّرِيقُ فَلَا شُفْعَةَ.”
 “Rasulullah (s.a.v.), taksim edilmemiş her bir şeyde şüf’aya hükmetmiştir. Sınırlar tespit edilip yollar bir birinden ayrılınca, şüf’a yoktur.” (Buhârî, Şüf’a, 1; İbn Mâce’nin farklı rivayeti için bk. İbn Mâce, Şüf’a, 3) buyurmuştur. Yine şüf’a ile ilgili başka bir rivayet de “...الشُّفْعَةُ فِيمَا لَمْ يُقْسَمَ...”
 “Şüf’a, taksim edilmeyen mallardadır....” (Şâfiî: 1370/1951, II, 164; Beyhakî: 1412/1991, VIII, 308) şeklindedir.

Şüf’anın sadece taksim edilmemiş mallarda geçerli olduğu görüşünde olanlar, bahsi geçen iki rivayeti, bir takım dil-usûl kaidelerinden hareketle şu şekilde yorumlamaktadırlar:

Kelimenin başında yer alan elif ve lâm (أل) takısı, öncelikle ahd/belirlilik için olur. Ahd olarak anlamak mümkün olmazsa cins ifade eder. Hadislerde geçen “الشُّفْعَةُ” kelimesinin başında bulunan “أل” takısının bilinen (belirli bir şüf’a olayını ifade etmesi) söz konusu değildir. Öyleyse cins için olur; bu da şüf’a cinsinin taksim edilmemiş mallarda olmasını gerektirir. Başka bir rivayet ise “...إِنَّمَا الشُّفْعَةُ فِيمَا لَمْ يُقْسَمَ” “Muhakkak şüf’a, taksim edilmemiş (mallarda)dır.”¹⁵ şeklindedir. Bu hadisin başında geçen “إنما”, “...إِنَّمَا اللَّهُ إِلَهٌ وَاحِدٌ...” “...Allah, ancak tek bir İlahdır...” (en-Nisâ, 4/171) ayetinde de olduğu gibi zikredilenin varlığını ortaya koyup tespit

¹⁵ Bu şekliyle birebir rivayeti bulamadık. Ancak Buhârî’de yer alan şu rivayetin buna yakın olduğu söylenebilir: “...إِنَّمَا جَعَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الشُّفْعَةَ فِي كُلِّ مَا لَمْ يُقْسَمَ، فَإِذَا وَقَعَتِ الْحُدُودُ وَصُرِّقَتِ الطَّرِيقُ، فَلَا شُفْعَةَ...” (Buhârî, Şirket, 8).

etmek/takrir; onun dışındakinin de olmadığını/nefy ifade etmektedir. Bu şekilde “إنما” edatının şüf'a kelimesinin başında bulunması, taksimden sonra şüf'anın olmayacağını açık ve net bir şekilde ifade etmektedir (Serahsî: t.y., XIV, 94).

Serahsî'nin belirttiğine göre şüf'a'nın taksim edilmemiş mallarda olacağı görüşünde olanlar bahsedilen hadisler yanında aklî gerekçe, benzer olaya kıyaslama ve şüf'anın amacıyla da kendi görüşlerini şu şekilde savunmaya çalışmaktadırlar:

Şüf'a yoluyla şüf'aya konu olan malı alma işleminde, aleyhine olarak mülk edinilenin rızası olmadan malı mülk edinme söz konusudur. Dolayısıyla bu hak, sadece ortağa ait olmalı; komşuya ait olmamalı. Buradaki durum, (ortak) bir cariyeden çocuk sahibi olmak yoluyla mülk edinen kimsenin durumuna benzer. Oysa iki komşunun mülkleri bir birinden ayrıdır. O sebeple, bitişik olmayan iki karşı komşu nasıl bir birlerine şefi' olamıyorlarsa; bitişik olanlar da şüf'a yoluyla bir birlerinin mülkleri üzerinde hak sahibi olamazlar (Serahsî: t.y., XIV, 94).

Şüf'anın sadece taksim edilmemiş mallarda söz konusu olduğunu savunanlar aynı zamanda şüf'anın amacıyla da (Şüf'anın amaçları hakkında bk. Dönmez: 2010, XXXIX, 248) görüşlerini ispat etmeye çalışmaktadırlar. Onlara göre şüf'a sebebiyle şüf'aya konu olan malı alma hakkının tanınması, müşterinin o malı alması durumunda taksim talebinde bulunması, bunun da malının satmayan diğer ortağa malı taksime yönelik bir külfeti ortaya çıkaracak olmasıdır. İşte bu sebeple İslâm, taksim külfetinin doğuracağı zararı gidermek için, şüf'a hakkı sahibine şüf'a yoluyla alma imkânı vermiştir. Çünkü söz konusu zararı, o malı alıp da diğer ortağı mülkünden çıkarmadan başka bir yolla gidermesi mümkün değildir. Komşu için böyle bir taksim külfeti söz konusu olmaz. Bölünemeyen mallarda şüf'a hakkının bulunmamasının sebebi de budur (Serahsî: t.y., XIV, 94-95).

Bu görüş sahipleri menkul mallarda da şüf'a'nın olmamasını bahsi geçen gerekçeye bir yönüyle bağlamışlardır. Ancak bu gerekçe onlarca da yeterli görülmemiş olmalı ki menkul mallarda şüf'anın olmamasını bir de malın elde edilmiş amacı yönüyle izah etmişlerdir. Menkul malların edinilmesinin amacı esasında sonrakilere miras kalması değildir. Alınıp satılma sıklığı da bunu göstermektedir. Oysa taşınmaz malları mülk edinmenin amacı tam tersidir. İşte bu farklılık birincilerde şüf'anın bulunmaması; ikincilerde ise bulunması yönünde bir hikmet teşkil etmektedir (Serahsî: t.y., XIV, 95).

Şüf'anın sadece taksim edilmemiş mallarda olduğunu ve bu görüşü de malını satmayan diğer ortağın uğrayacağı taksim külfetinden kaynaklı zararın giderilmesi hikmetine bağlayanların

görüşü iki ortaklı ğayr-ı menkul için makul görülebilir. Ancak Serahsî'nin de belirttiği gibi ikiden fazla ortaklı mallarda taksim külfeti ortadan kalmamakta tam tersine artmaktadır. Ama aralarına yeni birisinin girmesini engellemiş oldukları için yeni ortağın ortaya çıkarabileceği kötü komşuluk ilişkisinden kendilerini korumuş olmaktadır (Serahsî: t.y., XIV, 95-96).

Serahsî, Hanefîlerin aksine şüf'ayı sadece taksim edilmemiş mallarla sınırlayan; mal sahibine nispetle de sadece taşınmazda ortağın şüf'a hakkı olduğu yönünde ileri sürülen delillere, dil-usûl kaidelerini kullanarak cevap vermeye çalışmıştır. Buraya kadar anlatılanlardan da anlaşılacağı üzere hükmün hikmeti yönünde söylenen ve bu yönde akli delillerle temellendirilmeye çalışılan hususlara da aynı metotla cevap vermiştir.

Diğer taraftan şüf'anın sadece taksim edilmemiş ğayr-ı menkulde olduğu görüşünde olanların ileri sürdükleri hadislere rivayet ve metin olarak karşı olmayan Serahsî'nin itirazı onların anlaşılmasına ve anlaşılmasında uygulanan tekniğedir. Onun belirttiğine göre bu rivayetlerin ortaya koyduğu şey, ortağın şüf'a hakkı olduğudur. Bu Hanefîlerin de görüşüdür. Hanefîlere göre bir şeyi özellikle zikredip belirtmek, hükmün onun dışındakiler hakkında muhalif olmasını gerektirmez.¹⁶ Ayrıca taksim edilmemiş malda ortaklık sebebiyle şüf'anın olması, o malda şerik/ortak olmayan birisinin onunla beraber şefi' olarak bulunamayacağını, ortağın öncelikli olduğunu ifade etmektedir (Serahsî: t.y., XIV, 95).

Son paragraftaki Serahsî'nin değerlendirmelerine bakılırsa Hanefîlerle karşı görüşte olanların arasındaki ihtilafın temelinde yatan hususlardan birisi mefhûmu'l-muhalefe konusudur. Mefhûmu'l-muhalefe; bir vasıf, şart veya başka bir şeyle kayıtlanmış bir sözde geçen hükmün, söylenende geçerli olmasını; söylenmeyende geçersiz olmasını diğer anlatımla bulunmamasını ifade etmektedir (Şahin, 2013, 392-393)

İnsanların sözlerinde mefhûmu'l-muhalefenin dikkate alınabileceğinde tartışma yoktur. Ancak mefhûmu'l-muhalefenin kapsamı ve delil kabul edilip edilemeyeceğinde görüş ayrılığı bulunmaktadır. Genel olarak söylemek gerekirse Hanefîler mefhûmu'l-muhalefeyi delil olarak kabul etmemektedirler. Hanefîlerin dışındaki cumhur ise dikkate almaktadırlar. Geniş bilgi için bk. (Ebu Zehra, t.y., 150 vd.; Şaban: t.y., 380-84; Apaydın, 2020, 249 vd.; Kahraman, 2018, 364; Şahin, 2013, 392 vd.).

¹⁶ Serahsî'nin kullandığı ifade aynen şöyledir: “وتخصيص الشيء بالذكر عندنا لا يدل على أن الحكم فيما عداه بخلافه”. Yunus Apaydın'ın da belirttiği üzere bu ifade, Hanefî usûlcülerin mefhûmu'l-muhalefeyi dile getirmek için kullandıkları ifadelerden birisidir (Apaydın, 2020, s. 247).

Mefhûmu'l-muhalefe hakkında söylenenleri Hanefilerin muhaliflerinin delil olarak ileri sürdükleri hadislere tatbik edecek olursak varılacak sonuç şufanın sade taksim edilmemiş olan mallarda olduğu taksim edilmemiş mallarda olmadığıdır. Çünkü hadiste “Muhakkak şüf'a, taksim edilmemiş (mallarda)dır.” denilmek suretiyle malın taksim edilmemiş olması vasfi belirtilmiştir. Hanefiler ise mefhûmul muhalefeyi kabul etmedikleri için hadisin sadece taksim edilmemiş mallarda şüf'anın varlığını ifade ettiğini, muhalif mana olan bölünmek suretiyle taksim edilmemiş olma vasfının bulunmadığı mallarda şufanın olmayacağını ifade etmediğini belirtmektedirler.

4.2. Komşunun Şüf'a Hakkı

Konuyla ilgili hadislerin birçoğu konunun işlenişi esnasında da görüleceği üzere kimlerin şüf'a hakkına sahip olacağına temas etmektedir.¹⁷ Serahsî komşunun dışında diğer şefi'lere de yer vermekle birlikte daha çok komşunun şüf'a hakkı olması üzerinde durmakta, komşu ve komşuluğu mevzunun merkezine oturarak diğer mevzuları sürekli olarak bu konuyu destekleyici birer delil gibi kullanmaktadır.

4.2.1. Komşunun Şüf'a Hakkı Olduğuna Dair Serahsî'nin İleri Sürdüğü Temel Delil

Serahsî, komşunun şüf'a hakkı olduğuna dair esas olarak şu hadise yer vermektedir:

“الجارُ أَحَقُّ بِصَقْبِهِ” “Komşu yakınlığı sebebiyle (şüf'aya konu olan malı/meşfû'u) çekip almaya daha hak sahibidir.”¹⁸

Görüldüğü üzere bu hadiste komşunun şüf'a hakkı olduğu net olarak belirtilmektedir. Serahsî bu hadisi esas almış, sonraki başlıklarda da görüleceği üzere bütün çabasını hadisin konuya delil teşkil edecek nitelikte olması ve bahsedildiği şekilde anlaşılması yönünde sarf etmiştir.

4.2. 2. Komşunun Şüf'a Hakkı Olduğuna Dair Diğer Deliller

Serahsî önceki başlıkta vermiş olduğu hadisten sonra aşağıda da görüleceği üzere başka rivayetler ve delillerle de komşunun şüf'a hakkı olduğunu ispatlamaya çalışmaktadır. Söz konusu rivayetleri de içeren hususlardan birisi İslâm'ın komşuya ve komşuluk ilişkilerine verdiği önemdir. Diğeri ise illeti bulmayla ilgili bir usûl kuralı olan, hükmün müştak bir isme

¹⁷ Serahsî Hanefî mezhebine göre şefi'lerin sıralamasını şu şekilde vermektedir: Birinci sırada satılan malda ortak olanlar gelirler. İkinci sırada ise satılan malın haklarında ortaklar gelir. En son sırada ise satılan mala bitişik/mulasık komşu gelmektedir (Serahsî, t.y., XIV, 94). Konuyla ilgili diğer Hanefî kaynakları için bk.(el-Mevsîlî, 1356/1937, II, 43; el-Meydânî, t.y., II, 106; Molla Hüsrev, t.y., II, 208)

¹⁸ Hadiste geçen “صَقْبٍ” kelimesi hem “س” hem de “ص” harfiyle rivayetlerde yer almaktadır. “ص” harfiyle rivayetler için bk. (Buhârî, Hiyel, 13, 14; Ahmed b. Hanbel, Müsned XLV/161) Aynı hadisin “سَقْبٍ” şeklinde “س” harfiyle rivayetleri için bk. (Buhârî, Şüf'a, 2; Nesâî, Büyû, 109; Ebu Dâvud, Büyû, 75).

bağlanmış olmasıdır. Komşunun şüf'a hakkı olduğuna dair Serahsî'nin ileri sürdüğü diğer bir delil de taşınır mallarda şüf'anın olmaması; taşınmazlarda olmasıdır.

4.2.2.1. İslâm'ın Komşuya ve Komşuluk İlişkilerine Verdiği Önem

Serahsî, “Komşunun Şüf'a Hakkı” başlığı altında zikredilen “Komşu yakınlığı sebebiyle (şüf'aya konu olan malı/meşfû'u) çekip almaya daha hak sahibidir.” hadisinin şüf'ayla ilgili olduğunu belirttikten sonra komşunun şüf'a hakkı olması konusunda genel olarak İslâm'ın komşuya ve komşuların birbiriyle iyi ilişkiler içinde olmasına verdiği önem arasında mantıklı bir bütünlük olduğuna konuyu şu hadis-i şerifle devam ettirerek vurgu yapmaktadır:

“ما زال جبريلُ يُوصيني بِالْجَارِ، حَتَّى ظَنَنْتُ أَنَّهُ سَيُورِثُهُ” “Cibril (a.s) devamlı bana komşuyla ilgili tavsiyede bulundu; öyle ki komşuyu mirasçı kılacağına zannettim.” (Buhârî, Edeb, 28; Müslim, Bir, 141; Tirmizî, Bir, 28).

Önceki hadisten anlaşılacağı üzere komşuluk hakkını gözetmenin gereği olarak şüf'aya konu olacak mal satılmadan önce komşuya teklif edilmelidir. Ayrıca şüf'aya konu olan malı daha satmadan önce komşuya teklifte bulunmak aralarında iyi ilişkileri ortaya çıkaracağı gibi bir birleriyle anlaşmazlığa ve çekişmeye düşmelerini de önleyecektir. Nitekim “Komşu yakınlığı sebebiyle (şüf'ada) daha hak sahibidir.” hadisi, bu söylenenlere uygun ve bu manaları gerçekleştirmek amacıyla komşuya, hatta alınan fiyattan daha düşüğüne yapılan bir satış teklifi esnasında dile getirilmiştir (Serahsî: t.y., XIV, 93).

“الجَارُ أَحَقُّ بِصَقْبِهِ” hadisindeki “صقب” kelimesi aynı zamanda “سقب” şeklinde de rivayet olunmuştur.¹⁹ Serahsî kelimenin, birinci durumda “almak, çekip almak” anlamlarına; ikinci durumda ise yakınlık manasına gelmekte olduğunu belirtmektedir. Bu hadisten İslâm'a göre komşunun, hem satıştan önce satışın kendisine teklif edilmesi hem de satıştan sonra malı alma yönüyle öncelikli olduğu anlaşılır (Serahsî: t.y., XIV, 91).

4.2.2.2. Hükmün Müştak Bir İsme Bağlanması

Önceki başlık altında ele alındığı üzere satıştan önce komşuya teklifte bulunma sorumluluğunun bulunması; satıştan sonra da komşuya şüf'a yoluyla o malı alma hakkının öngörülmüş olması, Serahsî tarafından şüf'anın komşuluk sebebiyle hak edildiği yönünde Hanefîlerin lehine bir delil olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca şufayla ilgili hadiste hükmün

¹⁹ 18. dipnotta hadisin farklı rivayetlerine ve kaynaklarına yer verilmiştir.

müştak bir isme bağlanmış olmasından hareketle de şufanın sebebinin/illetinin, komşuluk olduğu sonucuna şöylece ulaşmaktadır:

“Hüküm bir manadan müştak/türetilmiş bir isme bağlanırsa o mana, özellikle de hükümde etkili/müessir olsa hükmün mücibi olur.” (Serahsî: t.y., XIV, 91). Serahsî bu ifadesinde “mücib” kelimesini kullansa da başka bir yerde aynı kaideyi zikretmekte ve “mücib” kelimesinin yerine “illet” kelimesini kullanmaktadır. (Serahsî: t.y., XII, 112).

Serahsî'nin belirttiğine göre komşu (الجار) kelimesinin türetildiği komşuluk, komşu olmak (الجوار)²⁰ manası hükümde müessir bir manadır; çünkü şüf'anın İslâm hukukunda kabulü zararı giderme amacına yöneliktir. Zira Nebi (s.a.v.)'in “لَا ضَرَرَ وَلَا ضِرَارَ” “Zarar vermek ve zarara zarar vererek mukabelede bulunmak yoktur.”²¹ (İbn Mâce, Ahkâm, 17; İmam Mâlik, Muvatta, Akdiye, 31; Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 55) sözü sebebiyle zararın giderilmesi gerekir. Şüf'ayla giderilmesi hedeflenen zarar, (komşuluk sebebiyle kişiye şüf'a hakkı verilmezse başka birinin o akarı almasıyla daha önceden orada akarı bulunana ateş yakma, yüksek duvar yapma, toz kaldırma, ışığı engelleme vb. faaliyetlerle devamlı olarak verilecek muhtemel zarardır. Bunlar kötü komşuluk ilişkisine sebep olacak zararlardır (Serahsî: t.y., XIV, 91).

Serahsî'nin yukarıda illeti tespitiye yönelik olarak dile getirdiği kaideye başka usûlcüler de aynı amaçla yer vermişlerdir (Şevkânî: 1419, II, 123; Zerkeşî: 1414, VII, 24; İbn Ali: t.y., III, 260). Serahsî bu kaidenin uygulama örnekleri olarak “... الرَّائِيَةُ وَالرَّائِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ” “Zina eden kadınla zina eden erkeğin her birine yüzer sopa vurun...” (en-Nûr, 27/2); “... وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا” “Hırsızlık yapan erkek ve kadının ellerini kesin...” (el-Mâide, 5/38) ayetlerini örnek olarak vermektedir (Serahsî: t.y., XIV, 91).

4.2.2.3. Taşınır Mallarda Şüf'anın Olmaması; Taşınmazlarda Olması

Serahsî, Hanefîlerle karşı görüşte olanların ortak noktası olan menkul mallarda şüf'anın olmaması; taşınmazlarda olmasından hareketle şüf'anın illetinin ortaklık değil, komşuluk olduğunu aşağıda görüleceği üzere ortaya koymaya çalışmaktadır:

²⁰ Sözlükte “bir şeyin yarısını almak” anlamına gelen iştikâk kelimesi, terim olarak “aralarında mâna ilişkisi bulunan iki kelimedenden birinin diğerinden alınması ve türetilmesi” demektir. Kendisinden türetilen asıl (kök) kelimeye müştak (me'hûz) minh, ondan türeyen fer'î (tâli) kelimeye de müştak (me'hûz) veya iştikâk adı verilir. Klasik dilciler iştikâkı fiile has bir hadise olarak görürken Basralı dil âlimleri türeyen bütün kelimelerin aslının masdar, Kûfeliler ise mâzi kipinin müzekker üçüncü tekil şahsı olduğunu söylemişlerdir. (Kılıç: 10 Şubat 2023). Serahsî'nin burada bahsettiği iştikâkın mastardan yapılan bir iştikâk olduğu anlaşılmaktadır. “الجوار” kelimesi “جَارٌ، جَاوِرٌ” fiillerinin mastarıdır. bk. (Team: 10 Şubat 2023).

²¹ Tercümesini verdiğimiz hadis-i şerif bir kaide olarak Mecelle'nin 19. maddesinde “Zarar ve mukabele bi'z-zarar yoktur.” şeklinde yer almaktadır.

Ortaklık taşınmazlarda/gayr-ı menkullerde gerçekleştiği gibi menkul mallarda da gerçekleşmektedir. Bununla birlikte şüf'a ancak akarda gerekmektedir. Öyleyse ikisinin arasındaki farkın kendisiyle ortaya çıktığı bir mananın (zahir ve munzabıt bir vasfın) olması gerekir (Serahsî: t.y., XIV, 95).

Serahsî'ye göre ortaklık/şirket bahsedilen ayırıcı vasıf değildir; bununla birlikte ayırıcı vasfı ortaya çıkarmaktadır. Zira akardaki ortaklık ortakların paylaşımıyla komşuluğa dönüşmektedir. Komşuluk ortaya çıkınca da kendisiyle, devamlı olarak kötü komşuluğun ortaya çıkardığı zarardan eziyet çekecek olandan zararı giderme maksadıyla teşrî' kılınmış olan şüf'a hakkı söz konusu olmaktadır. Bahsedilen durum menkul mallarda söz konusu değildir. Zira menkul mallarda olan bir ortaklıktaki mal paylaşımı komşuluğu netice vermez. Komşuluk ortaya çıkmadığı için de şüf'a hakkı ortaya çıkmaz. Buradan hareketle; kişinin komşuluğu netice veren ortaklık itibarıyla şüf'ayı hak ettiği göz önüne alınırsa komşuluğu bahsedilen ayırıcı mana (yani illet) kabul etmek, daha doğru olur (Serahsî: t.y., XIV, 95).

Şüf'a hakkının ortaya çıkmasının hikmetini devamlı kötü komşuluktan kaynaklanan eziyet görmeye bağlayan Serahsî, görüşünü desteklemek için kiracı veya ödünç alma yoluyla bir gayr-ı menkulde oturan kimselerin oturduğu yerdeki komşunun şüf'a hakkı olmamasını örnek verir. Bunların şüf'a haklarının olmamasının sebebi komşuluğun sürekli olmamasıdır. Nitekim menkul mallarda da bu sebeple şüf'a sabit olmamaktadır. Sürekli komşuluktan kaynaklanan eziyet görme durumu, birini diğerinden ayırmak mümkün olmayacak şekilde iki mülkün bitişik olmasıyla söz konusu olur (Serahsî: t.y., XIV, 95).

İnsanların komşuluk konusundaki farklılığına dikkat çeken Serahsî, bazı insanların güzel ahlakı sebebiyle komşuluğu istenirken; diğer bazılarının komşuluğunun ise kötü ahlakı sebebiyle istenmediği tespitinde bulunur. İşte bu farklılık yeni gelecek komşudan zarar görme ihtimalini ortaya çıkarmakta, böylece satılan malın komşusu için o malı şüf'a yoluyla alma hakkı sabit olmaktadır. Yoksa şüf'a hakkının verilmesinin hikmeti taksim külfetinin ortaya çıkardığı zararı gidermek değildir. Nitekim menkul mallarda devamlı komşuluğu netice verecek bir durum ve böyle bir komşudan kaynaklanan eziyet görme ihtimali olmadığı için şüf'a yoluyla diğer ortağın onu alma hakkının varlığına ihtiyaç yoktur. Bu sebeple menkul malın ortaklarından birisinin payını satmasıyla diğer ortağın şüf'a hakkı olmaz (Serahsî: t.y., XIV, 95).

4.2. 3. Hanefîlerin Komşunun Şüf'a Hakkı Olduğu Yönündeki Görüşlerine Yapılan İtiraza Cevap

Serahsî “Komşu yakınlığı sebebiyle (şüf'ada) daha hak sahibidir” hadisinden hareketle ve daha önce de bahsedilen değerlendirmelerle komşunun şefî' olduğunu sadece ortaya koymakla kalmaz aynı zamanda aşağıda görüleceği üzere komşunun şüf'a hakkı olmadığı görüşünde olanların ilgili hadise yönelik değerlendirmelerini de ele alır ve onlara cevaplar vermeye çalışır. Bu anlamda İmam Şâfî'nin görüşüne yer verir. Serahsî'nin belirttiğine göre Şâfî hadiste geçen ve komşu olarak anlaşılan “الجار” kelimesine ortak/şerik manasını vermektedir; “الجار” kelimesinin bazen ortak/şerik anlamında kullanılmasına delil olarak A'sa'nın şu şiiriyle istişhâd²² eder:

“أَيَا جَارَتِي بَيْنِي فَأَيْنِكَ طَالِقٌ ... كَذَلِكَ أُمُورُ النَّاسِ عَادٍ وَطَارِقَةٌ”²³

“Ey ortağım benden ayrıl sen artık boşsun

İnsanların işleri işte böyle (ansızın) gider, gelir”

Serahsî, öncelikle Şâfî'nin hadiste geçen “الجار” kelimesine “ortak/şerik” manası vermesini delilsiz olarak hakikati terk edip mecaza yönelme olarak değerlendirir. Sonra şiirde geçen “الجار” kelimesini ele alan Serahsî, şairin hanımına “جَارَةٌ” “câre” diye hitapta bulunmasının; onunla yatakta yan yana/komşu olup birlikte yataktan tasarrufta bulunması sebebiyle olduğunu söylemektedir. Yoksa hanımının yatağa (mülkiyet itibarıyla) ortak/şerik olması söz konusu değildir. Ayrıca hadiste yer alan mezkûr kelimeyi, ortak/şerik olarak yorumlamanın geçersizliğine dair delil de bulunmaktadır; çünkü rivayette yer aldığına göre hadisin ravisi kendisine ait bir evi komşusuna teklif etmiştir. Bu evin tamamının kendisine ait olduğuna bir delildir. Ayrıca söz konusu hadisi böyle bir ortamda rivayet etmesinden anlaşılmaktadır ki ravi, hadiste geçen “الجار” kelimesini ortak değil, komşu olarak anlamıştır (Serahsî: t.y., XIV,91).

“Komşu, yakınlığı sebebiyle (şüf'ada) daha hak sahibidir.” şeklinde tercümesi yapılan hadiste yer alan “الجار” kelimesinin anlamının ortak olmadığı, komşu olduğu yönündeki iddialarını Serahsî konuyla ilgili olarak verdiği şu hadisi değerlendirirken de tekrarlamaktadır:

²² İstişhâd, “Sözlükte ‘şahit getirmek, şahit göstermek’ mânasına gelen istişhâd lugat, sarf, nahiv ve belâgat ilimlerinde ‘bir kelimenin veya bir ifadenin lafız, anlam ve kullanım doğruluğunu kanıtlamak amacıyla doğruluğu kesin olan nazım ve nesirden örnek vermek’ anlamında kullanılır. Bunun için getirilen örneğe şahid (çoğulu şevâhid) denir. Bazı kaynaklarda istişhâd yerine ihticâc ve istidlâl terimleri de kullanılmıştır.” (Durmuş: 14 Şubat 2023).

²³ Şiirin metni ve değerlendirmeleri için bk. (İbn Manzûr: 1414, IV, 154)

“الْجَارُ أَحَقُّ بِشَفْعَتِهِ، يُنْتَظَرُ بِهِ وَإِنْ كَانَ غَائِبًا، إِذَا كَانَ طَرِيفُهُمَا وَاحِدًا” “Komşu, şüf’a hakkında daha hak sahibidir. Yolları bir ise, komşusu ğaib de olsa beklenir.”²⁴

Bu hadisin komşunun şüf’a hakkı olduğuna dair ileri sürülecek en kuvvetli delil olduğunu belirten Serahsî, hadisin senedinde yer alan ravilerle ilgili değerlendirmeler yaptıktan sonra hadisin senedinde ta’n sebebi olmadığını, dolayısıyla sahih olduğunu söyler. Komşunun şüf’a hakkı olmadığını söyleyerek bu hadisle amel etmeyenlere yönelik yapılan şiddetli bir tenkide yer verir. Ayrıca hadiste yer alan “yolları bir ise” kaydının “الْجَار” kelimesine ortak anlamı verildiğinde anlamsız olacağını belirtir.²⁵ Hadisin doğru bir anlam ifade etmesi ancak komşu anlamının verilmesiyle olur. Nitekim komşu şüf’aya konu olan akara yolda ortak olmaktadır (Serahsî: t.y., XIV,92).

Serahsî şüf’aya konu olan mallarla ilgili olarak daha önce de verilmiş olan “الْجَارُ أَحَقُّ بِشَفْعَتِهِ مَا كَانَ” “Komşu, kim/ne olursa olsun şüf’asına daha hak sahibidir.” hadisini aynı zamanda bu hadiste yer alan “الْجَار” kelimesinin “komşu” anlamında olduğunu desteklemek için de kullanmaktadır. Serahsî, öncelikle bu hadisin hadisçiler nazarında şüf’ayla ilgili olduğuna vurgu yapmaktadır. Ayrıca ona göre, kimsenin ortaklığı ve payının olmadığı, sadece “الْجَوَار” “komşuluk”un olduğu bir arazi hakkında sorulan soru üzerine (Nesâî, Büyû, 109; İbn Mâce, Şüf’a, 2; Ahmed b. Hanbel, XXXII, 212, 214, 225) Allah Rasulü tarafından verilen bir cevap olması da “الْجَوَار” kelimesinin hakiki anlamının (komşuluğun) kastedildiğini göstermektedir. Çünkü soruda, ortaklığın olmadığı; komşuluğun ise bulunduğu belirtilmiştir (Serahsî: t.y., XIV,93).

Serahsî, komşuluğun şüf’a hakkının bir sebebi olduğuna dair şu rivayete de vermektedir:

“قَضَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْشُّفْعَةِ وَالْجَوَارِ” “Rasulullah (s.a.v.) şüf’a hakkının ve komşuluğun bulunduğuna hükmetti.” (Nesâî, Büyû, 109). Hadis başka bir lafızla “قَضَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْجَوَارِ” “Rasulullah (s.a.v.) komşuluğa hükmetti.” (Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 245; Abdürrezzâk: 1403, VIII, 78) şeklindedir.

²⁴ (Tirmizî, Ahkâm, 32). “ينظر بها” şeklinde lafız farklılığıyla bk. (Abdürrezzâk 1403, VII, 81). Aslında Serahsî’nin *el-Mebsût*’unda hadis “بشفعته” lafzının yerine “بصقيه” lafzıyla rivayet edilmiştir. Hadisin verilen şekliyle tamamının yer aldığı rivayette “بشفعته” lafzı geçmektedir. “الجار أحق بصقبه” şeklindeki rivayette metinde geçen diğer ayrıntılar yer almamaktadır. bk. (Buhârî, Hiyel, 13, 14; Ahmed b. Hanbel, Müsned, XLV, 161).

²⁵ Gerçekten “الجار” kelimesini ortak anlamı verildiğinde, ortağın yolu bir ise beklenir anlamı ortaya çıkar ki böyle bir kayıt anlamsız olur. Zira ortaklı mal tek bir maldır, yollarının ayrı olma durumu zaten olamaz. Serahsî’nin belirttiği gibi bu kelimeye ancak komşu manası yerildiğinde anlamlı olur. Kanaatimizce de hadiste geçen bu kayıt komşunun şüf’a hakkı olduğuna delalet eden en kuvvetli rivayetlerden birisidir.

Bu rivayetler, şüf'a hakkının "komşuluk" sebebiyle hak edildiğine dair bizim lehimize bir delildir, diyen Serahsî; önceki hadisten hareketle şöyle bir yorum yapmaktadır: Rasulullah (s.a.v.), komşunun (komşulukla ve şüf'ayla ilgili bir anlaşmazlığını) duymuş, hem komşuluğa hem de şüf'aya hükmetmiştir (Serahsî: t.y., XIV,93).

Kendisi de bir Hanefî olan Serahsî, mezhebin görüşü olan komşunun şefi' olması, diğer ifadeyle şüf'a hakkına sahip olanlardan birisinin de komşu olduğu görüşünü, buraya kadar görüldüğü üzere, "Komşu, yakınlığı sebebiyle (şüf'ada) daha hak sahibidir." hadisinin sıhhati ve anlaşılması üzerinden yapmıştır. Bunları yaparken ise İslâm'ın, komşuluğa verdiği önem ve komşular arası ilişkilerin karşılıklı olarak problemsiz yürümesi yönünde koyduğu hükümler bütünlüğünü sağlayan şeylerden birisinin de şüf'a olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. O, aynı zamanda Şâfiî'nin itirazı üzerinden ilgili hadisin anlaşılmasına yönelik yapılacak itirazlara nasların anlaşılması hakkındaki bazı kaidelere de yer vererek cevap vermeye çalışmıştır. Serahsî sadece bunlarla yetinmemiş, şüf'a konusunun diğer alt konularıyla ilgili hadisleri değerlendirirken de komşunun şüf'a hakkı olduğu görüşünü destekleyici sonuçlara ulaşmış, bunları da birer delil olarak kullanmıştır. Bahsetmeye çalıştığımız özellikteki hadislerden birisi de aşağıda verilen, şefi'lerin sıralamasını ifade eden şu hadistir:

"الخليط أحق من الشفيع، والشفيع أحق ممن سواه" "Halît şefi'den, şefi de başkalarından daha hak sahibidir." (Abdürrezzâk: 1403, VI, 96; Tahâvî: t.y., IV, 124).

Serahsî yukarıdaki hadiste geçen halît kelimesine, satılan malın kendisinde ortak olan; şefi' kelimesine ise su alma/şirb ve yol/tarik gibi irtifak haklarında ortak olan manasını vermektedir. Farklı bir rivayete de yer verip değerlendirmede bulunan Serahsî tekrar bu hadis üzerinden sadece malın kendisinde ortak olanın şüf'a hakkı bulunduğunu ifade eden İmam Şâfiî'ye karşı göndermede bulunarak şöyle demektedir:

Bu hadiste şüf'a hakkına sahip olanların sıralamaya tabi tutuldukları görülmektedir. Ortaya çıkış sebebinin kuvvetine göre şüf'a hakkına sahip olanların bazılarının diğerlerine göre önceliği bulunmaktadır. Bu ise ancak bizim mezhebimize göre gerçekleşebilir. Şüf'a hakkının sadece ortak lehine sabit olacağı görüşünde olan Şâfiî açısından bu söz konusu olamaz. Dolayısıyla hadis onun aleyhine bir delildir (Serahsî: t.y., XIV,92).

Zikri geçen hadiste doğrudan komşunun şüf'a hakkı olduğundan bahsedilmese de, bir sıralama öngörülmüş olmasını delil olarak kabul eden Serahsî, sadece ortağın şüf'a hakkı olduğu görüşünde olanlara karşı bunu bir delil olarak kullanmıştır. Ayrıca o, bu hadisin komşunun şüf'a

hakkına en son sırada da olsa yer verdiğini düşünmüş olacak ki tekrar “*Komşu yakınlığı sebebiyle (şüf’a ya konu olan malı/meşfû ‘u) çekip almaya daha hak sahibidir.*” hadisine dönmüş ve bir takım değerlendirmelerde bulunmuştur (Serahsî: t.y., XIV,92).

Serahsî komşunun şüf’a hakkı olmasıyla ilgili hadislere yer verdikten sonra sahabe²⁶ veya tabiinin bu konudaki görüşlerine de yer vermektedir. Nitekim bu meyanda Şureyh’ten²⁷ yapılan “*Ortak halitten; halit komşudan daha fazla hak sahibidir.*” görüşüne yer vermiştir.²⁸ Bu rivayetin, şerikin malın kendisinde ortak; halit’in ise mebinin/satılan malın haklarında ortak şeklinde tefsir edilmesiyle sahih olabileceğini belirtmiştir (Serahsî: t.y., XIV,92).

Şureyh’ten yapılan bu nakil net bir şekilde komşunun şüf’a hakkı olduğunu belirtmeyip Serahsî’nin yaptığı gibi yorum gerektirmektedir. Ancak kendi içinde bir sıralama ön görmesi yönüyle sadece şeriki/ortağı şefi’ görenlere karşı Hanefî mezhebini destekleyici bir delil kabul edilebilir.

Hz. Ali ve İbn Abbas’tan şüf’anın sadece taksimde bulunmamış ortağın hakkı olduğu görüşünü nakleden Serahsî, bunun Medinelilerin görüşü olduğunu belirtmiştir. Küfelilerin ise bahsedilen görüşte olmadığına temas etmiş, İbn Ebi Leyla’nın ise Küfeli fakihlerin bir istisna olduğunu söylemiştir. Onun belirttiğine göre İbn Ebi Leyla, önceleri komşunun şüf’a hakkı olduğu yönünde hüküm vermektedir. O, Ebu’l-Abbâs el-Mehdî’nin kendisine şüf’a hakkını, malını taksim etmemiş ortakla sınırlayan ve bu doğrultuda hüküm vermesini emreden yazısı gelinceye kadar, bahsi geçen görüşü üzere devam etmiştir. Söz konusu yazının gelmesiyle Medinelilerin görüşü olan şüf’a hakkının sadece malını taksim etmemiş ortağın hakkıdır, görüşüne dönmüştür. Zira İbn Ebî Leyla²⁹ onun çalışması/âmili durumundaydı (Serahsî, t.y., XIV, 94).

²⁶ Sahabebî kavlinin delil olması konusunda geniş bilgi için bk. (Demir, 2016, 131-134)

²⁷ Tâbiîn devrinin ileri gelen fakihlerinden olup, Kûfe kadılığında bulunmuştur. Bu göreve başlama zamanı, sahabî veya muhadram olması konularında farklı değerlendirmeler bulunmaktadır (Özen, 25 Temmuz 2023).

²⁸ Serahsî, birden çok komşunun şefi’ olması durumunda kapısı yakın olanın esas alınacağı yönünde Şureyh’e bir görüş isnad etmekte ve bu konuda ileri sürülen deliller üzerinde durmakta ve onlara cevap vermektedir (bk. Serahsî: t.y., XIV,93-94). Bu çalışmada söz konusu ayrıntının incelenmesi hedeflenmediği için üzerinde durulmamıştır. Burada sadece komşunun şefi’ olup olamayacağıla konu sınırlandırılmıştır.

²⁹ Ebû Abdîrrahmân Muhammed b. Abdîrrahmân b. Ebî Leylâ el-Ensârî el-Kûfî, 74 (693) tarihinde doğmuş 148/765 tarihinde vefat etmiştir. Kûfe kadısı, mutlak müctehid, muhaddis olduğu belirtilmiştir. Ayrıca onun hakkında şu bilgilere de yer verilmiştir: “Velid b. Yezid’in hilâfeti döneminde Irakeyn ve Horasan bölgeleri valisi Yûsuf b. Ömer es-Sekafî tarafından Kûfe kadılığına tayin edildi ve Abbâsîler devrinde de bu görevini sürdürdü. Kaynaklarda, vefat tarihi olan 148 Ramazanına (Kasım 765) kadar otuz üç yıl müddetle kadılık yaptığı belirtilmektedir.”(Aydın: 2 Eylül 2023).

Yukarıda görüldüğü üzere Hanefî mezhebine muhalif görüşlere yer veren Serahsî, kendi delillerinin Hz. Ömer'in Azra oğullarına yönelik olarak; *"Siz Yahudilerin mallarında bizim şüf'a hakkı sahiplerimizsiniz."* sözü olduğunu söylemiştir (Serahsî, t.y., XIV, 94).

Komşunun şüf'a hakkına sahip olup olmamasıyla ilgili olarak sahabeden nakledilen görüşlerin bir biriyle çatışır durumda olmasından dolayı sahabî kavlinin tek başına Hanefîlerin lehine bir delil olabileceğini söylemek mümkün değildir. Bu sebeple Serahsî, *"Biz Ömer'in (r.a) Azra oğullarına yönelik....sözünü aldık."* diyerek Hanefî mezhebinin kendi aralarında ihtilafı olan sahebe görüşlerinden birisini tercih ettiğine temas etmiştir. Diğer taraftan o, bu tercihi savunmak adına şöyle demektedir: *"Ayrıca biz Rasulullah'tan (s.a.v.) nakledilen meşhur eserleri de delil olarak aldık. Rasulullah'tan sahih bir hadis nakledilince, her bir sahabiye bağlayıcı bir hüccet olur."* (Serahsî: t.y., XIV,94).

SONUÇ

Hanefî mezhebinde kendisine değer atfedilen en önemli eserlerden birisi, Serahsî'nin el-Hâkim eş-Şehîd'in *el-Kâfi* isimli eserine yaptığı ve üzerinde çalıştığımız *el-Mebsût* isimli şerhidir. Bu çalışmada Serahsî'nin mezkûr eserinden hareketle şüf'anın kelime anlamı, dayandığı delil, şüf'aya konu olan mallar ve komşunun şüf'a hakkına sahip olması konuları fıkıh usûlünün tatbiki açısından ele alınmış ve şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Serahsî, şüf'a' kelimesinin kökü ve kelime olarak ne anlama geldiği üzerinde durmuş fakat terim anlamına temas etmemiştir.

Şüf'ayla ilgili hadislerden hareket eden Serahsî, şüf'anın dayandığı delilin istihsan olduğu yönünde ileri sürülen gerekçeleri ele almış, şüf'anın istihsan deliliyle sabit olduğu yönündeki iddiayı reddetmiştir. Onun yaklaşımına göre şüf'a genel nitelikli naslardan istisna edilmiş bir mesele değildir; bizzat o, hadislerle meşruiyeti ortaya konmuş, kendisi bir asıl niteliğindedir. Dolayısıyla onun istihsan deliliyle sabit olduğu söylenemez.

Terim anlamıyla şüf'a konusuna delil olabilecek bir ayetin bulunmaması sebebiyle Serahsî, delil olarak hadislere müracaat etmiştir. Özellikle şüf'aya konu olan mallar konusunda Hanefî mezhebinin görüşünü destekler nitelikte gördüğü için eş-Şerid'den gelen rivayete önem vermiş, hadisin güvenilirliğini ortaya koyma sadedinde ravinin Hz. Peygamberle birlikteliğini bir olay üzerinden ortaya koymaya çalışmıştır.

O sadece ravileri değerlendirmekle kalmamış, hadislerden ilgili hükme ulaşırken onları dil-usûl kadileri yönünden de tahlile tabi tutmuştur. Bu değerlendirmeleri esnasında muhalif görüşlere de yer vermiştir. Muhalif görüş sahipleri içinde başkalarına da zaman zaman yer verse de en çok zikrettiği isim, Şâfiî olmuştur.

“Komşu, ne olursa olsun şüf’asına daha hak sahibidir.” şeklindeki hadisin ifade ettiği umûmî anlamı, bölünemez mallarda şüf’ayı kabul etmeyen Şâfiî’ye karşı kullanmış, bu hadisin hem bölünebilen hem de bölünemeyen mallarda şüf’a’nın varlığına delil olduğunu belirtmiştir. Ancak hadisin umûm ifade eden anlamı gereği taşınır mallarda olduğu gibi taşınmaz mallarda da şüf’a olması gerektiği yönünü kabul etmemiş, açıkça olmasa da şüf’anın akarda geçerli olduğu yönündeki hadisle, hadisten muradın taşınmaz mallarda olduğunun ortaya çıktığını belirterek, açıkça olmasa da zımnen bir tahsisin varlığını belirtmiştir. Bununla birlikte onun bahsi geçen problemi tahsisle değil de daha çok şüf’a’ya dair illet üzerinden çözmesi daha net bir durumdur.

Hanefî mezhebine muhalif olanların şüf’anın bölünmemiş mallarda geçerli olduğuna dair delil olarak ileri sürdükleri hadislerin sıhhatinde bir problem görmeyen Serahsî, problemin bunların anlaşılma metodunda olduğunu belirtmiştir. Ona göre problem, muhalif görüşte olanların mefhûmu’l-muhalefeyi kabul edip ona hüküm bina etmelerinden kaynaklanmaktadır.

Şüf’a hakkı olanlar (şefî’ olanlar) konusunda “Komşu, yakınlığı sebebiyle (şüf’ada) daha hak sahibidir.” hadisinden hareketle komşunun şefî’ olması konusu üzerinde durmuştur. Bu hadisi komşunun şüf’a hakkı olduğu görüşüne temel kabul etmiş, aşağıda belirtilen hususları da bu görüşü destekleyici birer delil olarak kullanmıştır:

a) *İslâm’ın komşuya ve komşuluk ilişkilerine verdiği önem:* Serahsî, İslâm’ın komşuya ve komşuluğa verdiği önem ve bunun sonucu komşuluk ilişkilerinin iyi ve problemsiz bir şekilde yürütülmesi ile şüf’a hakkının komşuya tanınması arasındaki bütünlüğe dikkat çekmiştir. Komşuya şüf’a hakkının tanınmaması durumunda bunun ortaya çıkaracağı kötü komşuluk ilişkileri ve zararın bahsedilen hususlara aykırılık teşkil edeceğine temas etmiştir. Ayrıca İslâm’da “zararın giderilmesi gerektiği” prensibinin gereğiyle şüf’anın gidermeyi hedeflediği zarar ile elde etmeyi amaçladığı yarar arasında bir bağlantı kurmuştur. Kısacası vardığı sonucu hikmet-i teşrî’ ile de desteklemeye çalışmıştır.

b) *Hükümün müştak bir isme bağlanması:* Serahsî, komşuluğun şüf’a hakkının ortaya çıkması konusunda müessir vasıf olduğu ve bu sebeple de illet olarak değerlendirilmesi gerektiği

yönünde değerlendirmelerde bulunmuş, illeti belirleme yönünde fıkıh usûlünde yer alan kaide ve metodlara başvurmuştur.

c) *Taşınır mallarda şüf'anın olmaması; taşınmazlarda olması*: Serahsî, Hanefîlerle karşı görüşte olanların ortak noktası olan menkul mallarda şüf'anın olmaması; taşınmazlarda olmasından hareketle şüf'anın illetinin ortaklık değil, devamlı olan komşuluk olduğunu değerlendirir. Zira illet, ortaklık olsaydı menkul/taşınır mallarda da şüf'a söz konusu olacaktı.

Serahsî, komşunun şüf'a hakkı olduğuna dair kendisinin ileri sürdüğü deliller yanında Hanefîlerin komşunun şüf'a hakkı olduğu yönündeki görüşlerine yapılan itiraza cevaplar vermiştir. Hanefîlerin, komşunun şüf'a hakkı olduğuna dair delil olarak kullandıkları hadislerde geçen “الجار” kelimesine “komşu” manası vermelerine itiraz edip “şerik/ortak” manası veren İmam Şâfiî'nin bu görüşünü merkeze oturtup tartışmıştır. Şâfiî'ye karşı hakikat-mecaz ilişkisi üzerinden cevap vermiş, delilsiz olarak hakikati terk edip mecaza yöneldiğini söylemiştir. Serahsî, bu iddiasını desteklemek için sadece kelime üzerindeki tahlillerle yetinmemiş şerik/ortağın dışında da şüf'a hakkı sahipleri olduğunu ifade eden hadisleri birer delil olarak kullanmıştır.

Komşunun şüf'a hakkı olması konusunda sahabî kavline de yer vermiştir. Sahabeden gelen rivayetlerin bir biriyle çatışıyor olmasını dikkate almış ve bunlar arasından tercihte bulunmuştur. Sahabenin kendi aralarındaki ihtilafı sebebiyle sahabî kavlini bir delil olarak ileri süremeyeceğini gören Serahsî, asıl delillerin konunun işleniş sırasında zikrettiği hadisler olduğuna dikkat çekmiştir.

KAYNAKÇA

Abdürrezzâk, E. (1403). *el-Musannef fi'l-Hadis*, Hindistan: el-Meclisü'l-İlmî.

Ahmed b. Hanbel, E. (1421/2001). *el-Müsned*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.

Apaydın, Y. (2020). *İslâm Hukuk Usûlü*, Ankara: Dilay Bilimsel Araştırma Yayınları.

Atar, F. (2010). *Fıkıh Usûlü*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

Aydınlı, A. *İBN EBÛ LEYLÂ, Abdurrahman*. TDV İslâm Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-ebu-leyla-abdurrahman> (02.09.2023).

Beyhakî, A. (1412/1991). *Ma'rifetü's-Sünen ve'l-Âsâr*, Câmiatu Dirâseti'l-İslâmiyye.

Buhârî, M. (1422/2001). *el-Câmiu's-Sahîh*, Dâru Tavki'n-Necât.

- Cessâs, A. (1405). *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.
- Cessâs, A. (1414/1994). *el-Fusûl fi'l-Usûl*, Vizâratu'l-Evkâfi'l-Kuveytiyye.
- Çelebi, M. (1941). *Kesfû'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütübi ve'l-Fünûn*, Mektebetü'l-Müsennâ.
- Demir, B. (2016). *İslâm Hukuku Metodolojisiinde Kaynak Kavramı*, Ankara: Aktif Yayınevi.
- Dönmez, İ. K. **ŞÜF'A**. TDV İslâm Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sufa> (08.01.2023).
- Durmuş, İ. **İSTİŞHÂD**. TDV İslâm Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/istishad-arap-dili> (14.02.2023).
- Ebu Dâvud, S. (1430/2009). *Sünenü Ebî Dâvud*, Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye.
- Ebu Zehra, M. (t.y.). *Usûlu'l-Fıkh*, İstanbul: Tebliğ Yayınları.
- Ezherî, M. (2001). *Tehzîbu'l-Luğa*, Beyrut: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye.
- Gurbanov, A. (2018). *Serahsî'nin el-Mebsût'unda Usûl Ve Fürû Kaideleri*, (Yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Gurbanov, A. (2019). *Serahsî'nin el-Mebsût'unda Fıkh Kâideleri*, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, (33), 103-129.
- Hamidullah, M. (2009). *Serahsî, Şemsüleimme*. TDV İslâm Ansiklopedisi. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İbn Ali, M. (t.y.). *Tehzîbu'l-Furûk ve'l-Kavâidu's-Seniyye fi'l-Esrâri'l-Fıkhıyye (Karâfi'nin el-Furûk ve Kasım b. Abdullah'ın İdrâku's-Şurûk alâ Envâri'l-Furûk adlı eserleriyle birlikte)*, Âlemü'l-Kütüb.
- İbn Emîrû Hâc, Ş. (1403/1983). *et-Takrîr ve't-Tahbîr*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- İbn Hibbân, M. (1408/1988). *el-İhsân fî Takrîbi Sahîhi İbn Hibbân*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- İbn Kudâme, M. A. (1388/1968). *el-Muğnî*, Mektebetü'l-Kahire.
- İbn Mâce, M. (1395/1975). *Sünenü İbn Mâce*, Beyrut: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye.
- İbn Manzûr, M. (1414). *Lisânü'l-'Arab*, Beyrut: Dâru Sâdır.
- İmam Mâlik, M. (1406/1985). *el-Muvatta'*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.

- Kahraman, A. (2018). *Fıkıh Usûlü (Usûlü'l-Fıkıh)*, İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Karaman, H. (2010). *Fıkıh Usûlü: İslâm Hukûkunun Kaynakları, Metodu ve Felsefesi*, İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Kâsânî, A. (1406/1986). *Bedâiü's-Sanâi' fî Tertîbi's-Şerâi'*, Dâru Kütübi'l-İlmiyye.
- Kılıç, H. **İŞTİKAK**. TDV İslâm Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/istikak> (10.02,2023).
- Köse, S. (2013). *İslâm Hukukuna Giriş*, İstanbul: Hikmetevi Yayınları.
- Merğînânî, A. (t.y.). *el-Hidâye fî Şerhi Bidâyeti'l-Müctehid*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.
- Meydânî, A. (t.y.). *el-Lübâb fî Şerhi'l-Kitâb*, Beyrut: el-Mektebü'l-İlmiyye.
- Molla Hüsrev, M. (t.y.). *Düreru'l-Hukkâm Şerhu Ğururi'l-Ahkâm*, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye.
- Müslim, M. (t.y.). *el-Müsnedü's-Sahîh (el-Câmiu's-Sahîh)*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.
- Nesâî, A. (1406/1986). *Sünenü'n-Nesâî (el-Müctebâ mine's-Sünen=es-Sünenü's-Suğrâ)*, Halep: Mektebetü'l-Matbûati'l-İslâmiyye.
- Okuyucu, N. (2010). *Tahrîcü'l-Furû ale'l-Usûl Edebiyâtı*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 38(1), 113-136.
- Özel, A. (1990). *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özen, Ş. **KÂDÎ ŞUREYH**. TDV İslâm Ansiklopedisi. 25 Ağustos 2023 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/kadi-sureyh> (25.08.2023).
- Şahin, O. (2013). *Fıkıh Usûlüyle İlgili Diğer Bazı Konular*. Fıkıh Usûlü içinde, İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Schacht, J. (1965). **900. Ölüm Yıldönümü Münasebetiyle Büyük İslam Hukukcusu Şemsu'l-E'imme es-Serahsi Armağanı**. M. E. Kılıcer (Çev.), *Sarahsi'nin Hayatı ve Eserleri Hakkında Bazı Notlar* içinde. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi.
- Serahsî, M. (t.y.). *el-Mebsût*, Beyrut.
- Şaban, Z. (t.y.). *Usûlü'l-Fıkhi'l-İslâmî*, İstanbul: el-Mektebü'l-Hanefiyye.

- Şâfiî, M. (1370/1951). *Müsnedü'l-İmâm eş-Şâfi'i*, Beyrut: Dâru Kütübi'l-İlmiyye.
- Şahin, O. (2013). “*Kaynaklardan Hüküm Çıkarma (İstinbât) Metodları*”, Fıkıh Usûlü, Ensar Neşriyat.
- Şevkânî, M. (1419). *İrşâdü'l-Fühûl ilâ Tahkîki'l-Hak min İlmî'l-Usûl*, Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî.
- Tahâvî, A. (t.y.). *Şerhu Meani'l-Âsâr*, Âlemü'l-Kütüb.
- Team, A. تعريف و شرح و معنى جوار بالعربي في معاجم اللغة العربية معجم المعاني الجامع، المعجم الوسيط، اللغة، 10.1 (10.02.2023). العربية المعاصر، الرائد، لسان العرب، القاموس المحيط—معجم عربي عربي صفحة
- Tirmizî, M. (t.y.). *el-Câmi'u's-Sahîh (Sünenü't-Tirmizî)*, Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî.
- Torun, H. M. (2016). *Ebû Hanîfe (r.a) ye Göre İstihsanü'n-Nass [Serahsî'nin el-Mebсут Örneği]* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Torun, H. M. ve Yıldız, K. (2018). *Ebû Hanîfe'nin İstihsanü'n-Nass Anlayışı Çerçevesinde Sünnete Verdiği Önem [Serahsî'nin el-Mebсут Örneği]*, İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi, 4(1), 6-25.
- Üzğör, T. (1994). *DİBÂCE. TDV İslâm Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Zerkeşî, B. (1414). *el-Bahrü'l-Muhît fî Usûli'l-Fıkıh*, Dâru'l-Ketbî.
- Zeydân, A. (1433). *el-Vecîz fî Usûli'l-Fıkıh*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- Zeylâ'î, C. (1418/1997). *Nasbü'r-Râye Tahrîcu Ahâdîsi'l-Hidâye (Buğyetü'l-Elma'î fî Tahrîci'z-Zeylâ'î adlı haşiyesiyle birlikte)*, Beyrut: Müessesetü'r-Reyyân.
- Zeylâ'î, F. O. (t.y.). *Tebyînu'l-Hakâik Şerhu Kenzi'd-Dekâik ve Hâşiyetü'ş-Şilbî*, Kâhire: el-Matbaatu'l-Kübrâ el-Emîriyye.